

De neus van T.S. Eliot

T.S. Eliot • **De functie van de kritiek** • Kampen: Kok Agora, 1989;
oorspronkelijke uitgave 1923 • ISBN 90-242-7645-4

Alfred Polgar is buiten Oostenrijk niet zo bekend, anders zou zijn **Handbuch des Kritikers** een echt handboek zijn geweest, door iedere aankomende criticus gekoesterd als een bijbel. Alleen al de titel kan een potentiële criticus een bevrijdend gevoel van hoop bezorgen, want die belooft een complete handreiking op het door-nige pad van de kunstkritiek. Waar haalt een criticus zijn criteria vandaan? Moet hij zijn subjectieve ziel intomen, of juist tot gelding laten komen? Moet hij hard zijn, zacht, mild, polemisch of begripvol? Moet hij informeren of vooral oordelen? Moet hij zich dienstbaar opstellen, en zelf geen pretenties hebben? Een **Handbuch des Kritikers** kan niet anders dan op deze vragen een antwoord geven, op straffe geen handboek te zijn. Maar hoe vol beloften de titel van Polgars boek ook is, het is een fopspeen. De geestrijke Weense toneelcriticus Alfred Polgar schreef helemaal geen handboek. Het is een suggestieve titel voor een verzameling korte en lange notities over toneel, schrijvers en personages. Het zijn notities in de marge van een criticus die ook zijn puntige bijwerk kan publiceren omdat zijn lezers bekend zijn met zijn andere werk, zijn dagelijkse kritieken. Polgar verklaart zijn titel zelf niet, maar ik denk dat 'Handbuch' meer gelezen moet worden als: het notitieboek dat Polgar altijd bij de hand had.

De functionalistische titel van T.S. Eliots essay 'The Function of Criticism' roept dezelfde verwachting op als Polgars **Handbuch**. Net als bij Polgar zullen we het hier dan te lezen krijgen – in dit geval wat toch die functie van de kritiek is. Het is een essay dat belooft de sleutel te bevatten. Als het om zijn essays over literaire kritiek gaat had Eliot wel vaker een goede hand in de keuze van een titel. In 1920 schreef hij 'The Perfect Critic', een essay dat iedereen ook op grond van de titel al wil lezen. En in 1961 had Eliot nog een goede greep: toen publiceerde hij 'To Criticize the Critic', een titel die iets gevleugelds gekregen heeft omdat het bekritisieren van de criticus sindsdien een literair genre is geworden waar tijdschriften (zoals **Hollands Maandblad**) een aparte rubriek voor hebben. Het aardige van Eliots essay is dat de criticus die hier wordt bekritiseerd hijzelf is.

Hoe goed hij de titels voor zijn essays ook koos, alles wat Eliot over kritiek heeft geschreven zou niet de aandacht hebben gekregen die het kreeg als hij niet de grote moderne dichter was geweest die met 'The Waste Land' het poëtisch vocabulaire drastisch vernieuwde. De essays over afzonderlijke dichters en stromingen waarmee

hij zich verwant voelde, daarin zit de criticus Eliot, niet in zijn pogingen om iets algemeen over de literaire kritiek te zeggen. 'The Function of Criticism' bevat de wonderlijke aansporing dat critici uiteindelijk tot een gemeenschappelijk oordeel zouden moeten komen over bepaalde dichters en stromingen. Hij vergelijkt de critici met lieden die een sprekershoek in een park op zondag bezetten, vol concurrerende en twistzieke redenaars die niet eens aanstalten maken om hun meningsverschillen onder woorden te brengen. Ze zouden juist moeten samenwerken, naar elkaar moeten luisteren en hun persoonlijke hebbelijkheden voor zich moeten houden. Eliot is hogelijk verbaasd dat het zo niet toegaat: Wil de criticus zijn nut bewijzen, dan moet hij toch, zou men zo denken, trachten zijn persoonlijke vooroordelen en eigenaardigheden – woekeringen waaraan wij allemaal onderhevig zijn – in toom te houden en zijn geschillen met zo veel mogelijk collega's bij te leggen om zo gezamenlijk tot een juist oordeel te komen.

Egoïstisch en eigenwijs Toch heeft dit idee van een gemeenschappelijk juist oordeel, **the common pursuit of true judgment**, school gemaakt. Niet alleen noemde F.R. Leavis een van zijn boeken in de geest van Eliot **The Common Pursuit**, ook de schrijver van de meest gezaghebbende geschiedenis van de literaire kritiek, René Wellek, gaat ervan uit dat literaire kritiek het voortbouwen is op elkaars inzichten, zodat er uiteindelijk **a living body of critical thought** ontstaat, een lichaam waaraan elke criticus iets heeft bijgedragen. **The school of true judgment**, zoals je de stroming in de literaire kritiek die uit Eliots opmerkingen is voortgekomen zou kunnen noemen, staat tegenover critici (zoals ikzelf) die denken dat literaire kritiek niet iets gemeenschappelijks kan zijn, maar juist iets egoïstisch, egotistisch en eigenwijs is. Met elke goede criticus begint een nieuw hoofdstuk in de literaire kritiek. Dit staat ver af van Eliot, die juist aan de traditie en de geschiedenis extra gewicht toekent, zoals hij eerder had betoogd in **Tradition and the Individual Talent** (1919).

T.S. Eliot beschouwt literaire kritiek niet, zoals ik, als een apart literair genre dat zijn eigen trots heeft, maar als een dienstverlenend bedrijf. Literaire kritiek als een genre beschouwen betekent dat het zijn eigen kenmerken en vereisten heeft. Een van die kenmerken is dat het zich relatief onafhankelijk voelt ten opzichte van de boeken waarover geschreven wordt. Die onafhankelijkheid is noodzakelijk omdat anders het lezen als een persoonlijke ervaring in het gedrang zou komen. Wie zich dienstbaar opstelt loopt aan het handje van de schrijver en cijfert zijn eigen reactie op wat gelezen wordt grotendeels weg. Een criticus is geen doorgeefluik, maar de verslaggever van de ervaring van het lezen van die roman, dat gedicht of dit essay. Aan een kritiek moet af te lezen zijn dat de roman of het gedicht door iemand heen is gegaan en daar een bepaalde gedaante heeft aangenomen die recht doet zowel aan de roman of het gedicht als aan de sensibiliteit en de kennis van de lezer/criticus. De criticus moet, als het goed is, zelf iemand zijn, iemand met smaak, voorkeur, kennis, inzicht, hartstocht en een levendige pen: alleen dan kan het boek dat gelezen wordt ten volle uit de verf komen. Soort zoekt soort: een goede roman

zoekt een goede criticus, en andersom: een goede criticus zoekt een goede roman (gedicht, essay). Eigenzinnigheid, kennis en inzicht, daarmee is samengevat wat bij een criticus niet kan ontbreken. Met eigenzinnigheid wordt bepaald niet bedoeld dat de criticus in de roman of het gedicht maar kan lezen wat hij wil. De criticus uit mijn **school of personal judgment** leest wel degelijk wat er staat (en geeft niet alle macht aan de lezer) en probeert ook alle recht te doen aan wat er staat. Hij probeert uit het boek te halen wat erin zit (en het er niet in te leggen), hoe het zich ook verborgen heeft. In zijn kritiek verwerkt hij dat en daarbij maakt hij gebruik van zijn persoonlijke, literaire en psychologische kennis en sensibiliteit, precies dat wat Eliot eerder in 'The Perfect Critic' de combinatie van sensibiliteit, eruditie, gevoel voor feiten en geschiedenis, en een vermogen tot generaliseren noemde.

Eenrichtingsverkeer T.S. Eliot was allerm minst consistent in zijn ideeën over literaire kritiek, en dat is maar goed ook. Al in het midden van de jaren twintig, toen hij katholiek werd, beschouwde hij het literaire aan een literair werk niet meer exclusief als het enige criterium voor de beoordeling, maar kon hij zich voorstellen dat ook levensbeschouwelijke en morele overwegingen een rol zouden kunnen spelen. Dat maakte dat Eliot voor de aanhangers van de stroming die in de jaren vijftig 'close reading' ging heten niet zuiver genoeg in de leer was. Eliot heeft vrij snel zijn eigen aansporing dat critici tot een gemeenschappelijk oordeel zouden moeten komen uit zijn gedachten laten glippen. Zijn praktijk hield zich niet erg aan zijn theorie. In 1961 schrijft hij in 'To Criticize the Critic' dat hij altijd zijn beste kritieken en essays heeft geschreven over schrijvers die hij bewonderde, over schrijvers door wie hij zich liet beïnvloeden of met wie hij zich verwant voelde. Dat wil zeggen: Eliot werd al gauw een egoïstisch en eigenzinnig criticus die zijn eigen standaard creëerde en niet voor de **common pursuit** bij zijn collega's te rade ging of die er ook wel zo over dachten. Hij zegt wel benieuwd te zijn naar wat andere critici vinden van wat hij geschreven heeft over bijvoorbeeld Tennyson of Byron, maar niet dat hij benieuwd was naar wat zij over Tennyson of Byron hadden geschreven. Het was eenrichtingsverkeer.

'The Function of Criticism' is het minst interessante van de essays die Eliot over literaire kritiek heeft geschreven. Eliots toegepaste kritiek, de essays en lezingen over bepaalde dichters en stromingen die hem persoonlijk bijzonder aanspraken, daar gaat het om. En verder om delen van 'Perfect Critic' en 'To Criticize the Critic', omdat daarin een aantal belangrijke eigenschappen van de criticus ter sprake komt: een ontwikkelde sensibiliteit (**the intelligent mind**) en het volgen van je eigen neus. Daar zouden de eerste hoofdstukken van een 'Handboek van de criticus' ook over moeten gaan.

Carel Peeters is redacteur van Vrij Nederland. Hij is als chef en literair criticus vele jaren werkzaam geweest voor 'Republiek der Letteren', het boekenkatern van het weekblad.